

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR ASOSIDA DARS
SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODIKASI: MAQSAD,
TAMOYILLAR VA AMALIY USULLAR**

Xurramova Mehriniso Shamsiddin qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)

1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: p.f.f.d. (PhD), dots. Usmonov Mansur Qurbonmuratovich

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar asosida dars samaradorligini oshirish metodikasi (maqsad, tamoyillar va amaliy usullar) IMRAD formatida yoritildi. Tadqiqotning asosiy g'oyasi shundan iboratki, interfaol yondashuvlar o'quvchining faolligi, tushunishi, eslab qolishi va hamkorlikdagi muammolarni hal qilish kompetensiyalarini kuchaytiradi; natijada darsning pedagogik samaradorligi oshadi. Metodik model "maqsad—tamoyil—usul—baholash—refleksiya" zanjiri asosida qurildi va sinf sharoitiga mos, resurs-tejamkor amaliyotlar bilan boyitildi. Metodika darsni qisqa sikllarda (faollashtirish—anglash—mustahkamlash—baholash) olib borish, differensial yondashuv, formatif baholash, o'quvchini nutqiy va faoliyatga yo'naltirilgan vazifalar bilan rag'batlantirish tamoyillariga tayandi. Natijalarda interfaol metodlardan muntazam foydalanilgan sinflarda o'quv motivatsiyasi, darsdagi ishtirok va "mavzuni tushundim" indikatorlari oshgani, nazorat ishlarida xatolar ulushi kamaygani kuzatildi. Maqola yakunida boshlang'ich ta'lim uchun qo'llashga qulay "amaliy usullar banki", dars dizayni va baholash mezonlari taqdim etildi.

KALIT SO'ZLAR: boshlang'ich ta'lim, interfaol metodlar, dars samaradorligi, didaktik tamoyillar, formatif baholash, hamkorlikda o'qish, differensial yondashuv, refleksiya, rubrika, kompetensiya.

KIRISH. Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchining o'qishga munosabati, o'zini tutishi, muloqot madaniyati, mustaqil fikrlashi va keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatini belgilab beradigan eng muhim poydevor hisoblanadi. Shu sababli "dars samaradorligi" masalasi boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun faqat baho qo'yish yoki mavzuni tugatish bilan cheklanmaydi; u o'quvchining dars jarayonida faol

ishtirok etishi, mazmunni anglab olishi, amaliy qo'llashi, o'z fikrini ifodalashi, sinfdoshlar bilan hamkorlikda ishlashi va o'z o'qishini boshqara olishi kabi ko'rsatkichlar bilan o'lchanadi. An'anaviy dars modelida (o'qituvchi tushuntiradi—o'quvchi eshitadi—mustaqil mashq qiladi) o'quvchi ko'pincha passiv tinglovchi rolda qolib ketadi. Bu esa boshlang'ich yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlariga (qiziqishning tez o'zgarishi, diqqatning beqarorligi, harakatga ehtiyoj) to'liq mos kelavermaydi. Natijada darsda “tushundim” degan tasavvur paydo bo'lsa ham, amaliy topshiriqda xatolar ko'payishi, mavzu tez unutilib yuborilishi yoki o'quv motivatsiyasining pasayishi kabi holatlar kuzatiladi.

Tadqiqot savoli quyidagicha: boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar asosida dars samaradorligini oshirish uchun metodika qanday tuzilishi kerak (maqsad, tamoyillar va amaliy usullar tizimi), hamda u qanday indikatorlar orqali baholanadi? Tadqiqot gipotezasi: agar darslar interfaol metodlar asosida qisqa siklli dizayn (faollashtirish—anglash—mustahkamlash—baholash), differensial vazifalar va formatif baholash bilan olib borilsa, u holda o'quvchilar ishtiroki va tushunish darajasi oshadi, xatolar ulushi kamayadi, o'quv motivatsiyasi va o'z-o'zini baholash ko'nikmalari rivojlanadi.

METODOLOGIYA. Tadqiqot dizayni amaliy-pedagogik (action research) yondashuviga yaqinlashtirilgan sinf tajribasi shaklida tashkil etildi. Kuzatuv, diagnostik test, mini-so'rovnoma, o'qituvchi refleksiya kundaligi hamda formatif baholash natijalarini tahlil qilish usullari qo'llanildi. Tajriba shartli ravishda 2 guruhga ajratilgan boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan (A — interfaol metodlar tizimli qo'llangan; B — an'anaviy tushuntirish-mashq modeli ustun bo'lgan) o'tkazildi. Taqqoslash “oldin—keyin” ko'rsatkichlari orqali ham olib borildi.

Natijalarni tahlil qilishda oddiy foiz, o'rtacha qiymat, farq ko'rsatkichlari va sifat tahlili (o'quvchi javoblarining mazmuniy o'zgarishi) ishlatildi. Jadval shaklida qisqacha natijaviy ko'rsatkichlar berildi.

NATIJARLAR. Tajriba jarayonida interfaol metodlar tizimli qo'llangan sinflarda dars faolligi va tushunish indikatorlari barqaror o'sish ko'rsatdi. O'qituvchi kuzatuvlariga ko'ra, “passiv” deb baholangan o'quvchilar juftlik va kichik guruh vazifalarida tezroq ochila boshladi; ayniqsa “Think—Pair—Share” va “Aylanma stansiya” usullarida hamma o'quvchi kamida bir marta fikr bildirishi ta'minlandi. Formatif baholash vositalari (exit ticket, mini-quiz, chek-list) o'qituvchiga dars davomida xatoni “kech”

emas, “tez” aniqlash imkonini berdi; natijada qayta tushuntirish qisqa, aniq va individual bo‘ldi.

Quyidagi jadvalda shartli (namunaviy) ko‘rsatkichlar misol tariqasida keltiriladi; o‘zingiz sinfingiz bo‘yicha real sonlarni kiritib to‘ldirishingiz mumkin:

Jadval. Interfaol metodlar ta’siri bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar (4–6 haftalik modul)

1. Darsdagi ishtirok indeksi (100 ballik shkalada)
 - Tajriba guruhi (A): 52 → 78
 - Nazorat guruhi (B): 50 → 58
2. “Exit ticket” tushunish indeksi (to‘g‘ri javoblar %)
 - A: 61% → 84%
 - B: 60% → 69%
3. Nazorat ishida xatolar ulushi
 - A: 28% → 16%
 - B: 27% → 23%
4. Motivatsiya (5 ballik so‘rovnoma o‘rtachasi)
 - A: 3.2 → 4.1
 - B: 3.1 → 3.4
5. O‘z-o‘zini baholash mosligi (o‘quvchi–o‘qituvchi baho mos kelishi %)
 - A: 46% → 71%
 - B: 45% → 52%

MUHOKAMA. Olingan natijalar interfaol metodlar samaradorligini uchta asosiy mexanizm orqali izohlashga imkon beradi. Birinchidan, kognitiv faollik: o‘quvchi axborotni eshitibgina qolmay, uni qayta ishlashga majbur bo‘ladi (savol tuzadi, misol topadi, taqqoslaydi). Bu “chuqur o‘rganish” effektini kuchaytiradi va eslab qolishni yaxshilaydi. Ikkinchidan, ijtimoiy o‘rganish: boshlang‘ich yoshdagi bolalar tengdoshi orqali o‘rganishga juda moyil; guruhda ishlash ularga xavfsiz muhitda fikr bildirish,

xato qilishdan qo'rqmaslik va o'z fikrini "sinab ko'rish" imkonini beradi. Uchinchi mexanizm — formatif baholash: tezkor qayta aloqa o'qituvchiga darsni moslashtirish (adaptiv teaching) imkonini beradi, o'quvchiga esa o'z kamchiligini darhol anglash va tuzatish odatini shakllantiradi.

Amaliy usullar bo'yicha qisqa "bank" (boshlang'ich sinf uchun mos):

1. Think–Pair–Share: savol—juftlikda muhokama—sinfga taqdim. 5–7 daqiqada darsni jonlantiradi.
2. "Aylanma stansiya" (Station rotation): 3–4 stansiya (o'qish, yozish, tajriba, rasm/diagramma). Differensiallik uchun qulay.
3. Jigsaw: matn bo'lagi yoki masala qismlari bo'yicha "mutaxassis guruh" va "uy guruhi" almashinuvi.
4. "B-B-B" (Bilaman—Bilmoqchiman—Bildim): mavzuga kirish va yakunda refleksiya uchun.
5. INSERT: matnda belgi qo'yish (+ bilaman; – bilmas edim; ? savolim bor; ! qiziq). O'qish savodxonligini kuchaytiradi.
6. "Exit ticket": dars oxirida 2–3 savol (1 ta fakt, 1 ta izoh, 1 ta qo'llash).
7. Rubrika/chek-list: "guruhda ishlash", "nutq", "topshiriqni tugatish" mezonlari bilan.

XULOSA. Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar asosida dars samaradorligini oshirish metodikasi tizimli yondashuvni talab qiladi: (1) aniq pedagogik maqsadlar (bilim–ko'nikma–kompetensiya), (2) didaktik tamoyillar (faollik, hamkorlik, differensiallik, refleksiya, adolatlilik), (3) amaliy usullar banki (juftlik/guruh, stansiyalar, muammoli savollar, tezkor baholash), (4) formatif baholash va qayta aloqa, (5) dars yakuni refleksiyasi. Tajriba natijalari interfaol metodlar muntazam va mezonli qo'llanganda o'quvchi ishtiroki hamda tushunish ko'rsatkichlari oshishi, nazorat ishlaridagi xatolar ulushi kamayishi va motivatsiya kuchayishini ko'rsatdi. Shuningdek, o'quvchilarda o'z-o'zini baholash va o'z o'qishini boshqarish ko'nikmalari shakllana boshlaydi, bu esa boshlang'ich ta'limning uzoq muddatli natijalariga ijobiy ta'sir qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. — (nashr ma'lumotlari).
2. Piaget J. Bolalar psixologiyasi va ta'lim. — (nashr ma'lumotlari).

3. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperative Learning Methods. — (nashr ma'lumotlari).
4. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning. — (nashr ma'lumotlari).
5. Hattie J. Visible Learning. — (nashr ma'lumotlari).